

Замроз М. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту*

Львівського національного університету імені Івана Франка

Zamroz M. V.

*PhD in Economics, Associate Professor of Management Department
Ivan Franko National University of L'viv*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано сутність конкурентоспроможності галузі та основні конкурентні переваги, що її формують. Досліджено структуру українського експорту харчової та агропродовольчої продукції України. Охарактеризовано основні напрями державної підтримки агропродовольчого сектору України. Запропоновано заходи державної підтримки підвищення міжнародної конкурентоспроможності харчової промисловості. Обґрунтовано напрями державного сприяння просуванню української харчової продукції на зовнішні ринки.

Ключові слова: галузь, агропродовольчий сектор, харчова промисловість, державна підтримка галузі, конкурентоспроможність, міжнародна конкурентоспроможність.

Вступ та постановка проблеми. Міжнародна торгівля в сучасному бізнес-середовищі може давати додатковий позитивний ефект, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни, а також її швидкому економічному зростанню. Сьогодні актуальним є дослідження сучасного стану, перспектив розвитку та особливостей впливу держави на підвищення рівня конкурентоспроможності харчової промисловості України в європейському економічному просторі з огляду на вибраній українською державою в довготерміновій перспективі зовнішньоекономічний курс на європейську інтеграцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми недосконалості державного регулювання та підтримки харчової промисловості для підвищення її міжнародної конкурентоспроможності вказують численні дослідження українських учених, таких як Л. Балабанова, А. Войчак, О. Гудзинський, Ю. Іванов, Г. Осовська, І. Піддубний, М. Портер, Н. Тарнавська, О. Тищенко, Р. Фатхудинов, М. Шевченко, А. Юданов, Н. Язвінська. Однак аналіз державної підтримки та регулювання ринку харчових продуктів, її вплив на формування експортного потенціалу галузі досліджені неповністю та вимагають пошуку підходів до свого вдосконалення.

Метою роботи є аналіз сучасного стану, перспектив розвитку та особливостей впливу держави на підвищення рівня конкурентоспроможності харчової промисловості України в європейському економічному просторі.

Результати дослідження. Питання підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності, а також забезпечення ефективної та стабільної роботи харчової промисловості на вітчизняному ринку набувають особливого значення, що потребує визначення стратегічних орієнтирів у сфері зовнішньої торгівлі та обґрунтування потенційних сценаріїв їх розвитку, які б сприяли подоланню негативних тенденцій попередніх років в галузі та відповідали інтересам українського споживача, виробників, а також держави.

Найбільш повне й ґрунтовне трактування міжнародної конкурентоспроможності галузі, що враховує всі чинники впливу на неї, дає М. Шевченко, розглядаючи міжнародну конкурентоспроможність галузі як здатність національної галузі забезпечувати високий рівень задоволення власною продукцією певної суспільної потреби порівняно з

конкурентами, утримувати та зміцнювати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку, а також забезпечувати прибутковість на основі раціонального використання ресурсів в умовах глобалізації [1, с. 7].

У працях провідного спеціаліста з міжнародної конкуренції Майкла Портера зазначається, що галузь певної країни конкурентоспроможна в глобальному середовищі, якщо вона володіє конкурентними перевагами порівняно з найбільш успішними учасниками світового ринку. На думку науковця, конкурентними перевагами галузі можуть бути [2]:

- раціональна галузева структура;
- наявність групи висококонкурентних підприємств-лідерів;
- ефективна дослідно-конструкторська та виробничо-технологічна база;
- розвинута галузева інфраструктура та ефективна система розподілу продукції;
- гнучка система науково-технічного, виробничого та матеріально-технічного співробітництва всередині галузі та з аналогічними галузями за кордоном.

До найбільш значущих чинників, які впливають на конкурентоспроможний розвиток галузі, належать:

- позиціонування на світовому ринку (ступінь експортної орієнтованості виробництва, тобто частка експорту у випуску та її тренд);
- позиціонування на внутрішньому ринку порівняно з іноземними конкурентами (частка імпорту готової продукції на ринку та її динаміка);
- рівень концентрації на ринках (наявність великих ефективних вітчизняних компаній), достатній для конкуренції зі світовими компаніями-лідерами у відповідних галузях;
- забезпеченість сировинною базою, розвиненість коопераційних зв'язків (приєднання до кластерів конкурентоспроможності);
- історична прихильність споживачів до виробників;
- масштаби тіньового сектору, рівень правового застосування.

Сьогодні продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості посідає провідне місце в українському експорті в ЄС. Структура експорту продукції АПК і харчової промисловості зображена в табл. 1.

Структура експорту продукції АПК і харчової промисловості

Категорія товарів	Експорт, тис. дол. США					
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	у відсотках до 2013 р.
Усього по країнах ЄС	16 758 614,8	17 002 906,8	13 015 209,7	13 496 283,2	17 533 403,9	104,6
1. Живі тварини; продукти тваринного походження	55 194,9	136 966,7	163 959,7	176 305,6	282 537,5	511,9
зокрема, живі тварини	112,4	310,1	130,6	397,5	674,3	599,9
м'ясо та істивні субпродукти	1 156,2	51 973,7	66 507,4	70 190,9	136 406,5	11 797,8
молоко та молочні продукти, яйця птиці; мед	41 896,8	69 424,3	84 299,1	92 401,5	120 819,4	288,4
інші продукти тваринного походження	4 802,7	6 124,7	4 410,1	4 223,8	4 462,4	92,9
2. Продукти рослинного походження	3 141 076,4	2 936 270,8	2 444 656,1	2 037 567,7	3 025 442,7	96,3
зокрема, овочі	22 747,9	23 915,4	11 890,9	19 955,7	35 672,6	156,8
істивні плоди та горіхи	82 466,4	88 905,0	87 536,6	85 190,0	139 214,8	168,8
зернові культури	1 722 594,3	1 805 431,6	1 625 849,5	1 278 396,8	1 709 341,8	99,2
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	8 298,1	10 204,5	14 330,8	15 759,2	18 282,3	220,3
насіння і плоди олійних рослин	1 248 431,8	919 003,2	645 289,0	607 027,7	1 095 171,6	87,7
3. Жири та олії тваринного або рослинного походження	500 502,9	792 967,2	678 335,7	1 204 266,8	1 475 659,4	294,8
4. Готові харчові продукти	781 462,7	899 322,9	762 111,2	703 422,5	865 181,6	110,7
зокрема, продукти з м'яса, риби	1 900,4	3 019,3	3 961,3	6 493,3	2 858,9	150,4
цукор і кондитерські вироби з цукру	29 170,4	20 862,6	32 912,3	53 148,9	53 223,1	182,5
готові продукти із зерна	26 289,7	29 598,6	39 251,0	44 573,0	96 103,0	365,6
продукти переробки овочів	160 955,8	157 204,9	114 146,7	78 079,2	108 792,6	67,6
залишки харчової промисловості	496 988,0	605 714,4	490 584,0	439 205,5	497 482,7	100,1

Так, у 2017 р. обсяги експорту цієї продукції до країн ЄС склали 32,2% від загального обсягу експорту; недорогоцінних металів та виробів з них – 21,4%, зокрема чорних металів та вироби з них – 20,2%; механічних та електричних машин – 14,2%.

Серед товарів АПК та харчової промисловості найбільша частка експорту припадала на зернові культури (32% від загального обсягу товарів АПК, зокрема кукурудза складала 25,1%, пшениця – 3,9%), жири та олії тваринного або рослинного походження (27%, зокрема олія соняшникова складала 23,6%), насіння і плоди олійних рослин (20%). Структура експорту товарів АПК та харчової промисловості зображена на рис. 1.

Отже, в структурі українського експорту харчової продукції продовжує переважати експорт сировини, а також продуктів низького рівня переробки. Так, значних темпів росту з кожним роком набирає експорт м'яса та субпродуктів, живих тварин, молока та молочних продуктів, яєць птиці, меду. При цьому експорт груп товарів з більш високим рівнем доданої вартості хоч і зростає, проте недостатньо швидкими темпами. Так, як видно з табл. 1, експорт готових продуктів з м'яса та риби порівняно з 2013 р. зріс на 50,4%, а готових продуктів із зерна – на 265,6%, проте у 2017 р. у загальній структурі експорту продуктів АПК і харчової промисловості займає не більше 1%. Загалом поряд зі значними обсягами виробництва не лише вітчизняний агропромисловий сектор, але й харчова промисловість потребує більш активної популяризації наявного широкого спектру харчових продуктів, покращення їх впізнавання та визнання іноземним споживачем.

З огляду на зазначене надзвичайно важливо застосувати комплекс заходів з підтримки не лише агросек-

тору, у якому станом на кінець 2017 року зайнято майже 3 млн. працівників, експорт якого формує більше 41% всієї валютної виручки держави (понад 52,3 млрд. дол. США за останні 5 років), але й харчової промисловості.

В сучасних умовах активно проводиться державна підтримка агропродовольчого сектору України, що здійснюється за такими основними напрямками.

1) Бюджетне фінансування, яке сьогодні в агропродовольчому секторі економіки України здатне забезпечити не більше 10–20% загальної потреби. Отже, постійне недофінансування галузі на рівні 80–90% спричиняє суттєве зниження ефективності використання бюджетних коштів та не сприяє стрімкому підвищенню показників розвитку галузі.

Загалом на потреби Міністерства аграрної політики і продовольства України та галузі на 2018 р. уряд виділив 13,4 млрд. грн., з яких 6,3 млрд. грн. (1% від ВВП країни) складає пряма підтримка сектору (фермерам виділено 1 млрд. грн., дотації з бюджету становлять 2 млрд. грн., на здешевлення вітчизняної сільськогосподарської техніки пішов 1 млрд. грн., а 2,3 млрд. грн. – на тваринництво). Це досить позитивна динаміка, адже у 2017 р. пряма бюджетна підтримка становила 5,5 млрд. грн., а у 2016 р. – 0,4. Решту склали кошти Мінагрополітики та дотичних до нього державних агропідприємств.

2) Агрокредитування. Зазначимо, що потреба у кредитних лініях для агропродовольчих підприємств була і залишається дуже високою. Так, у 2018 р. у бюджеті закладено 2 500 млн. грн. державної підтримки для агровиробників, які будують або реконструюють тваринницькі комплекси. За цією програмою уряд компенсує 25% тіла кредиту, залученого на будівництво чи реконструкцію

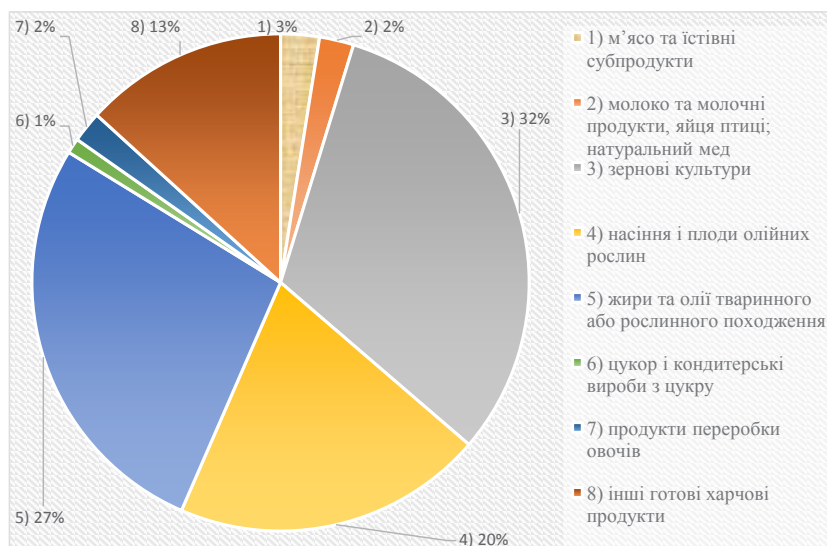

Рис. 1. Структура експорту товарів АПК та харчової промисловості

комплексів в галузях свинарства, птахівництва та ВРХ, побудованих без залучення кредитних коштів, до 3% здешевлення кредитних ресурсів, залучених на проекти з розвитку аквакультури, вівчарства, козівництва. Також для фермерів пропонують здешевлення кредитів на 1,5% облікової ставки НБУ.

Проте сьогодні найдоступнішими кредитними продуктами для аграріїв є кредити на поповнення обігових коштів. Зазначений вид кредитування дає змогу сільгосп підприємствам покрити дефіцит коштів на проведення посівної та збиральної кампанії, тобто фактично бере участь у формуванні виробничої собівартості сільгосп продукції.

3) Субсидії та дотації на виробництво та придбання ресурсів. У бюджеті на 2018 р. закладено 300 млн. грн. державної підтримки для агровиробників, які купують племінне поголів'я, компенсують 50% вартості високопродуктивного поголів'я, а також біологічного матеріалу та ембріонів. Також бюджет передбачає 30% відшкодування вартості введених в експлуатацію тваринницьких комплексів. Передбачена компенсація вартості утримання корів молочного напрямку продуктивності у сумі 1 500 грн. На цю програму виділено 500 млн. грн. Господарство фізичних осіб, де утримується молодняк ВРХ до досягнення 12-місячного віку, може отримати дотацію у сумі 2 500 грн. Виділено також 300 млн. грн. на компенсацію 80% вартості саджанців. Для фермерів є можливість отримати державну допомогу для 100% компенсації вартості насіння, але не більше 20 000 грн, 90% вартості дорадчих послуг, 15% вартості сільськогосподарської техніки. Для сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в галузі садівництва, ягідництва, заготівлі молока та м'яса, будівництва овоче- та фруктосховищ держава компенсує 70% витрат на придбання обладнання.

4) Агрострахування. Усвідомлюючи важливість страхування для суб'єктів сільськогосподарського бізнесу, держава прийняла рішення про сприяння його розвитку. Так, у 2005 р. в Україні вперше з держбюджету виділено кошти на субсидування страхових премій зі страхування сільськогосподарської продукції. Але цей проект, досягнувши найбільшого рівня, коли у 2008 р. було застраховано 8% посівних площ, проіснував тільки до 2009 р. У 2012 р. прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», згідно з яким держава бере на себе частину витрат аграріїв щодо виплати страхових премій [6]. Але цей Закон

так і не був реалізований на практиці, а у Державному бюджеті на 2017 р. також не передбачено коштів на субсидування страхових премій у галузі агрострахування. Останній передбачає програму фінансової підтримки, згідно з якою держава компенсує 50% страхового платежу за страхування сільськогосподарської продукції на випадок її загибелі внаслідок настання певних страхових ризиків.

5) Податкове стимулювання сільськогосподарських виробників. В систему податкового стимулювання аграрного сектору входить запровадження з 1999 р. по 2015 р. фіксованого сільськогосподарського податку, спеціального режиму в оподаткуванні податком на додану вартість діяльності сільськогосподарських підприємств та компенсаційних заходів аграрникам, що працюють на спрощеній системі оподаткування.

У 2018 р. набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств». Так, згідно зі змінами, фізичні особи-підприємці, які організували фермерське господарство, мають право бути платниками єдиного податку четвертої групи. Закон передбачає надання державної допомоги зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (від 10% до 90% мінімального страхового внеску) для кожного з членів фермерського господарства протягом 10 років за рахунок коштів державного бюджету України через механізм доплати на користь застрахованих осіб-членів сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнодержавне соціальне страхування.

Отже, для сільського господарства існує чимало державних спеціалізованих програм підтримки тваринництва, рослинництва, купівлі сільськогосподарського обладнання, а також здешевлення кредитів, що стимулює розвиток галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Це створює значний додатковий нереалізований потенціал щодо нарощування експорту продукції агропродовольчого комплексу. Подальший його розвиток (за умови стійкого забезпечення продовольчої безпеки держави) здатен не лише закріпити за Україною статус надійного постачальника якісного доступного продовольства на світовий ринок, але й стати потужним драйвером розвитку економіки та зростання добробуту населення.

В сучасних умовах господарювання особливої уваги та державної підтримки потребує харчова промисловість задля підвищення її експортного потенціалу та конкурентоспроможності на європейському ринку. З метою прискорення досягнення необхідних результатів існує гостра необхідність розроблення низки заходів державної підтримки, які мають бути реалізовані в короткостроковій та середньостроковій перспективі. Заходи повинні розроблятися за участю підприємств харчової промисловості публічного та приватного секторів, що зацікавлені у виході на європейський ринок.

Для забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства з огляду на зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу галузі необхідно перш за все розширити товарну номенклатуру експорту готової продукції харчової промисловості та зменшення частки сировинної про-

дукції. Для досягнення цієї мети з боку держави необхідно вжити низку заходів, зокрема:

– розробити механізм податкового стимулювання підприємств харчової промисловості, що займаються інноваційною діяльністю та виходять на світовий ринок, через зменшення ставок податків та зборів, зокрема ПДВ, запровадження податкових канікул;

– забезпечити державну підтримку, створити сприятливий інвестиційний клімат для залучення коштів у харчову промисловість з метою її модернізації, вдосконалення технологій та продуктового асортименту як на внутрішньому, так і на європейському ринках продовольства;

– удосконалити вітчизняне законодавство щодо захисту прав інтелектуальної власності підприємств харчової промисловості, а особливо захисту географічних зазначень, регіональних брендів та традиційних продуктів, рецептури та інноваційних технологій, що формують довгострокові конкурентні переваги вітчизняних виробників;

– сприяти просуванню харчової продукції на зовнішні ринки, формуванню позитивного іміджу України як надійного та якісного постачальника продовольства;

– запроваджувати програми державної підтримки експортерів продукції харчової промисловості, серед яких слід назвати страхування, кредитування, юридичну та консультативну допомогу, запровадження системи захисту від ризиків, усталених та поширених у світовій практиці.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності харчової промисловості держава може також сприяти розширенню географії збуту вітчизняних товарів-виробників. Для цього необхідно постійно здійснювати моніторинг світового продовольчого ринку в розрізі країн та товарів для виявлення нових, потенційно привабливих ніш та напрямів, а також своєчасного інформування про зміни кон'юнктури та динаміки ринків збуту.

Вітчизняні товаровиробники харчової промисловості потребують допомоги від держави у своєчасній, доступ-

ній та повній інформації про попит на зовнішніх ринках, умови та механізми доступу до них, зокрема особливості нормативно-правового регулювання, митні процедури, стандарти якості харчової продукції, що діють на потенційному ринку.

Для доступу на нові потенційні ринки держава повинна ініціювати міжнародні торговельні переговори щодо полегшення умов доступу на продовольчі ринки, перегляду умов торгівлі в напрямі зменшення використання нетарифних бар'єрів. З метою сприяння розширенню ринків збуту вітчизняна харчова промисловість потребує також належного представлення та захисту інтересів компаній-експортерів на зовнішніх ринках.

З метою збільшення обсягу експорту харчової продукції необхідно створювати додаткові можливості для залучення малих та середніх виробників до експортних ланцюгів постачання та формування експортних партій через їх співпрацю. Щоби більша кількість українських підприємств харчової промисловості мала змогу реалізувати свою продукцію на зовнішніх ринках, слід здійснювати державну підтримку щодо підвищення їх інноваційності через здешевлення кредитів чи компенсації частини витрат на модернізацію обладнання чи впровадження нової технології, що забезпечить підвищення якості харчової продукції до вимог світового ринку.

Висновки. Отже, вітчизняна продукція агропродовольчого комплексу та харчової промисловості посідає провідне місце в експорті у ЄС, проте у його структурі продовжує переважати експорт сировини, а також продуктів низького рівня переробки. Тому для забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства з огляду на зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу галузі необхідна перш за все підтримка держави в розширенні товарної номенклатури експорту готової харчової продукції, збільшенні географії продовольчих ринків збуту, диверсифікації суб'єктів експорту.

Список використаних джерел:

1. Должанський І. Конкурентоспроможність підприємства Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
2. Коськовецька Н., Скоробогатова Н. Конкурентоспроможність галузі в умовах інтеграційних процесів. Актуальні проблеми економіки та управління. 2016. № 10. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/66917/pdf_24.
3. Кузьмін О., Горбаль Н. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організація): навч. посібник. Львів: вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. 188 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ПОВЫШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация. В статье проанализированы сущность конкурентоспособности отрасли и основные конкурентные преимущества, которые ее формируют. Исследована структура украинского экспорта пищевой и агропродовольственной продукции Украины. Охарактеризованы основные направления государственной поддержки агропродовольственного сектора Украины. Предложены меры государственной поддержки повышения международной конкурентоспособности пищевой промышленности. Обоснованы направления государственного содействия продвижению украинской пищевой продукции на внешние рынки.

Ключевые слова: отрасль, агропродовольственный сектор, пищевая промышленность, государственная поддержка отрасли, конкурентоспособность, международная конкурентоспособность.

STATE SUPPORT FOR INCREASING INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF FOOD INDUSTRY

Summary. The essence of the industry's competitiveness and the main competitive advantages that make up it are analyzed. The structure of Ukrainian food and food exports of Ukraine is researched. The main directions of the agro-food sector supported by Ukrainian state are described. Measures of state support for increasing the international competitiveness of the food industry are proposed. The directions of the Ukrainian food products promotion to foreign markets are substantiated.

Key words: industry, agro-food sector, food industry, state support of industry, competitiveness, international competitiveness.